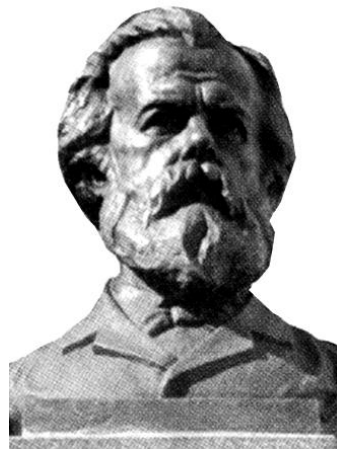

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

**Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова**

Серія 10

**ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ І ЛЕКСИКОЛОГІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Випуск 14

КИЇВ 2019

Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. редактор М.Я. Плющ. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. – Випуск 14. – 136 с.

У збірнику вміщено статті докторантів, аспірантів і викладачів мовознавчих кафедр Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та інших вітчизняних і закордонних вищих навчальних закладів з філологічного фаху, а також авторитетних науковців провідних академічних інститутів. Дослідження виконано у руслі сучасних лінгвістичних теорій граматики, лексикології, діалектології, історії мови та лінгводидактики.

Фахове видання ВАК України в галузі мовознавства, затверджене постановою президії ВАК України за № 1222 від 07.10.2016

**Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 8816 від 01.06.2004 р.**

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Андрущенко В. П.	доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова (<i>голова Редакційної ради</i>);
Бондар В. І.	доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
Вернидуб Р. М.	доктор філософських наук, професор;
Євтух В. Б.	доктор історичних наук, професор, академік НАН України;
Дробот І. І.	доктор історичних наук, професор;
Жалдак М. І.	доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
Зернецька А. А.	доктор філологічних наук, професор;
Мацько Л. І.	доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України;
Падалка О. С.	доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
Синьов В. М.	доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
Торбін Г. М.	доктор фізико-математичних наук, професор (<i>заступник голови Редакційної ради</i>);
Шут М. І.	доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Плющ М.Я.	доктор філологічних наук, професор (<i>відповідальний редактор</i>);
Висоцький А.В.	доктор філологічних наук, професор;
Леута О.І.	доктор філологічних наук, професор;
Гриценко С.П.	доктор філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);
Романюк С.А.	доктор габлітований, ад'юнкт (Варшавський університет, Польща);
Новікова О.М.	кандидат філологічних наук, доцент (Університет Людвіга-Максиміліана, Федеративна Республіка Німеччина);
Дудко І.В.	кандидат філологічних наук, професор (<i>відповідальний секретар</i>);
Воловенко І.В.	кандидат філологічних наук, доцент (<i>технічний секретар</i>).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гриценко С.П.	доктор філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики КНУ імені Тараса Шевченка;
Железняк М.Г.	кандидат філологічних наук, директор Інституту енциклопедичних досліджень НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 28 листопада 2019 р.)

Автори статей несуть усю повноту відповідальності за зміст статей і за сам факт їх публікації.

ЗМІСТ

<i>Березовська Г. Г.</i> СХІДНОПОДІЛЬСЬКІ НАЗВИ ВЕРХНЬОГО ОДЯГУ З ДОМОТКАНОГО ГРУБОГО СУКНА.....	5
<i>Голіченко Л. М.</i> ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СПІВРОБІТНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	11
<i>Гримашевич Г. І.</i> СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИСУДКА В СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	15
<i>Гриценко С. П.</i> ЛЕКСИКОН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVII СТ.: СТАТИКА І ДИНАМІКА.....	20
<i>Давиденко І. Ю.</i> КОНЦЕПТ ‘СЕРЦЕ’ В МОВНІЙ КАРТИНІ СЛОВ’ЯН (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ).....	33
<i>Дишлева Г. В.</i> МЕТАФОРА ЯК ОБРАЗНО-СЕМАНТИЧНИЙ ЧИННИК ФРАЗЕОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	39
<i>Жила Т. І.</i> МЕДИЧНА ЛЕКСИКА У ТЕКСТАХ РЕЛІГІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ.....	44
<i>Комарова З. І.</i> ЛІНГВАЛЬНИЙ ОБРАЗ СЕРЦЯ ЯК ВИРАЗНИКА ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ М. КОЦЮБІНСЬКОГО).....	49
<i>Котляренко С. В.</i> КУЛЬТУРА ТЕХНІКИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА – ЗАПОРУКА УСПІХУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	56
<i>Кравець Л. В.</i> ДИНАМІКА ПІЗНАВАЛЬНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ РІДНОЇ МОВИ І БІЛІНГВІЗМУ.....	59
<i>Марчило Л. М.</i> ІМЕННИКОВА СЛОВОЗМІНА В РОЗМОВНИКУ ІВАНА УЖЕВИЧА «РОЗМОВА–БЄСЪДА» (НА ПРИКЛАДІ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ).....	65
<i>Матвійчук Т. П., Житар І. В.</i> ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ У ФУНКЦІЇ КОРЕЛЯТИВ АНАФОРИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ.....	75

<i>Мозер М. Є.</i> КОГНІТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ РОМАНУ ІВАНА ФРАНКА «ОСНОВИ СУСПІЛЬНОСТІ».....	79
<i>Паршак К. Д.</i> РЕЙМСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	84
<i>Плечко А. А.</i> СЕМАНТИКА НАЗВ НЕБЕСНИХ СВІТИЛ У СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	87
<i>Плющ М. Я.</i> СПЕЦИФІКА ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО ВІДНОШЕННЯ «ШЛЯХ РУХУ, ПЕРЕМІЩЕННЯ».....	95
<i>Семенішин О. І.</i> МОВНІ МЕЖІ ФОРМ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ ТАКТИК УПЛИВУ.....	100
<i>Семеренко Г. В.</i> ДЕМІНУТИВНЕ Й ГІПОКОРИСТИЧНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В ПРАСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ.....	106
<i>Сьоміна О. І.</i> ВАРІАТИВНІСТЬ ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	112
<i>Фисун Р. С.</i> СОСТАВНЫЕ НЕОПРЕДЕЛЕННЫЕ МЕСТОИМЕНИЯ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ.....	117
<i>Цівун Н. М.</i> КОРЕЛЯЦІЯ КОНЦЕПТІВ <i>ДОЛЯ – ВОЛЯ</i> У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	126
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	134

ДИНАМІКА ПІЗНАВАЛЬНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ РІДНОЇ МОВИ І БІЛІНГВІЗМУ

У статті схарактеризовано поняття «рідна мова» та «двомовність».

Проаналізовано різні підходи до вивчення двомовності, розкрито основні суперечності в трактуванні самого поняття, в установленні його диференційних ознак, в оцінці впливу на когнітивні процеси людини.

В українській науково-освітній традиції переважала думка, що рання двомовність, насамперед упроваджувана через заклади освіти, є небажаним явищем, оскільки вона негативно впливає на оволодіння рідною мовою, спричиняє хаотичне змішування елементів двох мов та гальмує процеси пізнання.

Глобалізаційні процеси спричинили інтенсивний розвиток білінгвізму, характерними ознаками якого стали регулярне вживання двох і більше мов, розподіл їх за сферами спілкування та швидкий перехід з одного мовного коду на інший за потреби. У таких умовах виникла необхідність оновлення пізнавально-інтерпретаційних моделей рідної мови і білінгвізму.

Сучасні психологи і лінгвісти, які вивчають явище білінгвізму в різних університетах світу, доводять когнітивні переваги природної двомовності та багатомовності і для дітей, і для людей старшого віку.

Природний дитячий білінгвізм, зокрема випадки, коли дитина в двомовній сім'ї говорить з кожним із батьків його/її рідною мовою, дає підстави вказувати на наявність двох рідних мов.

Визначення рідної мови у сучасному полікультурному середовищі залишається важливим з огляду на потребу самоідентифікації людини та її належності до певної етнічної групи. Це не втрачає актуальності й у випадку двох рідних мов, оскільки людина через мови може ототожнювати себе з відповідними етносами. Поняття «рідна мова» залишається актуальним у сучасній лінгвофілософії, оскільки постулює, що конкретна мова ціннісна для певної особистості та народу.

Ключові слова: мова, рідна мова, білінгвізм, білінгв, соціальне явище, мовний код.

Рідна мова – словосполучення в українській лінгвокультурі знакове й виразно конотоване, нерозривно пов'язане з поняттями «родина», «рідний край», «батьківщина». Емоційний компонент семантичної структури цієї номінації [9, 91] безперечно сприяв широкому вживанню її в суспільно-політичній, літературній, освітній сферах, але визначальною для її функціонування та відповідного теоретичного осмислення була вагомість фіксованого змісту. Обґрунтування поняття «рідна мова» у зв'язку з поняттям «нація», акцентування значення рідної мови для національного самовизначення наявне в працях багатьох українських учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. (П. Житецького, М. Костомарова, К. Михальчука, М. Грушевського, І. Огієнка, А. Волошина, М. Возняка, М. Гладкого, О. Курило, О. Синявського, С. Смеречинського та ін.). Не втратили гостроти такі погляди і в сучасній українській науці (В. Русанівський, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Сюсько, Я. Радевич-Винницький, О. Федик, М. Степаненко, Ф. Бацевич, Н. Дзюбишина-Мельник, І. Фаріон, О. Маленко та ін.).

Мета статті – розкрити динаміку пізнавально-інтерпретаційних моделей рідної мови і білінгвізму. Для досягнення поставленої мети з'ясовано поняття «рідна мова» і «білінгвізм», виявлено та схарактеризовано ключові концепції рідної мови і білінгвізму з кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст., акцентовано увагу на змінах у трактуванні цих понять.

Виокремлення і характеристика поняття «рідна мова» передбачає наявність протилежного поняття «нерідна мова», а отже й умов дво- або багатомовності. За енциклопедією «Українська мова» (2000 р.), двомовність – це «практика індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї державної чи соціальної спільності у відповідних комунікативних сферах» [7, 122]. Головною причиною появи двомовності вважають, зокрема, виникнення національної держави: «вона властива для людей, які не належать до титульної етнічної нації, мова якої стала мовою загальногромадянського спілкування у межах національної держави; такі люди у спілкуванні з представниками своєї етнічної групи чи спільноти використовують мову, відмінну від загальногромадянської» та

«перебування певних етнічних груп і націй у складі імперій та багатонаціональних держав» [10]. Зауважимо, що двомовність також є наслідком тривалої різнобічної взаємодії (торговельні, освітні, культурні контакти, завойовницькі походи, колонізація та ін.) представників різних етносів і як соціальне явище існує з найдавніших часів. Причини й умови виникнення двомовності, рівень володіння мовами, частотність їх використання та інші ознаки цього складного явища дають підстави для численних трактувань білінгвізму та розгалужених класифікацій його. Проте наведене вище пояснення причин двомовності історично вмотивоване щодо української мови, яка тривалий час мала обмежене функціонування, потребувала доведення її окремішності стосовно інших слов'янських мов, а український народ боровся за свою державність.

За довгий період існування явища двомовності сформувалися різні, іноді діаметрально протилежні підходи до його вивчення, виникли суперечності і в трактуванні самого поняття, і у встановленні його диференційних ознак, і в оцінці впливу на когнітивні процеси людини. Різновекторність теорій виявляють, наприклад, погляди американських учених першої половини та середини ХХ ст. Так, Л. Блумфілд, визначаючи двомовність, твердив, що вона передбачає однаково досконале володіння і рідною, і нерідною мовами [6, 70]. Іншої думки дотримувався Е. Хауген, вважаючи, що при двомовності ступінь володіння однією з мов буде нижчим [17, 61]. Позиції сучасних дослідників також полягають, що виявляється, зокрема, в трактуванні білінгвізму як соціального явища (взаємодія двох лінгвокультур) і як індивідуального (практика індивідуального використання двох мов).

Упродовж ХХ ст. в українській науці й освіті білінгвізм, насамперед українсько-російський (а на початку ХХ ст. також українсько-румунський, українсько-угорський, українсько-польський), характеризували часто як негативне соціальне явище, що значною мірою було спричинено ідеологічно викривленою мовною політикою панівної держави, спрямованою на утвердження єдиної загальногромадянської мови, якою була або мова вищої соціальної верстви або панівної нації. Насадження через систему освіти цієї мови призводило до редукації та подальшої втрати рідної української мови. Негативно оцінювали також вплив білінгвізму на інтелектуальні здібності людини, особливо в ранньому віці.

О. Потебня, розвиваючи ідеї В. фон Гумбольдта, доводив, що мова – це головна ознака народу, вона впливає на формування народної свідомості та на хід думок окремої людини. Вчений одним із перших проаналізував двомовність в психолінгвістичному аспекті та описав явище, яке в сучасній лінгвістиці називають «код-світчинг», або перемикання кодів: «людина, яка розмовляє двома мовами, переходячи з однієї на другу, змінює водночас характер і напрям течії своєї думки, притому так, що зусилля волі змінює лише колію її думок, а на подальшу течію впливає лише опосередковано» [12, 260]. На основі спостережень за поширеною в ХІХ ст. серед вищих соціальних верств російсько-французькою двомовністю О. Потебня постулював, що кожній мові відповідає своя картина світу, пов'язана з окремою сферою мислення і життя, та переконував: «те, що робить певний народ народом, полягає не в тому, що виражається мовою, а в тому, як виражається» [11]. Різносфокусоване бачення проблеми співвідношення народів і їхніх рідних мов спродукувало психолінгвістичний висновок дослідника: «Знання двох мов у ранньому дитинстві – це не володіння двома системами зображення і повідомлення одного і того самого кола думок, це роздвоєння цього кола і... забруднення досягнення цілісності світоспоглядання; це заважає науковій абстракції» [12, 263]. З цього випливало, що двомовність шкідлива для розумового розвитку дитини практика.

І. Франко у праці «Двоязычність і дволичність» підкреслював тісний зв'язок людської психіки з «органічними системами звуків» рідної мови: «Практик, утилітарист, не надумуючися ані хвилини, скаже: пусте питання! Мова – спосіб комунікації людей з людьми, і, маючи до вибору, я беру ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей. А тим часом якась таємна сила в людській природі каже: «Pardon, ти не маєш до вибору; в якій мові вродився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою» [16]. Очевидно, що автор, який сам

володів кількома мовами, мав на увазі емоційний компонент поняття «рідна мова», можливість якнайповніше виразити внутрішній стан людини, увесь спектр її переживань тільки рідною мовою.

Підтверджував висновок О. Потебні про згубний вплив двомовності на когнітивні процеси дитини В. Сімович. Спостерігаючи за навчанням у румунських школах на Буковині, він констатував: «З новою мовою вона (*дитина – Л.К.*) починає забувати структуру своєї рідної, рідна для неї робиться їй чужа – тоді вже інтелектуальний її розвиток на цьому не терпить...» [13, 297]. В. Сімович уважав, що мова визначає спосіб мислення людини та впливає на інтелектуальні здібності дитини: «Думка дитини, що звикла до якогось певного вияву її словом, висловом, фразою, – може тільки на основі цієї звички далі снувати свою нитку, може тільки на цій основі розвиватися, розуміти засновки й робити з них правдиві висновки. Думка, висловлена чужим складом слів, форм, – вимагає умовою напруги для перебору, чи перекладу, чи просто тільки акомодатії, пристосування, – а все це сполучене з величезною працею мозку, яка й собі домагається відповідного часу» [13, 293]. Навчання нерідною мовою, на глибоке переконання вченого, неефективне для розвитку мислення [13, 299].

Л. Булаховський, оцінюючи погляди О. Потебні як оригінальну і змістовну спробу з'ясувати соціальні чинники та психологічні особливості явища двомовності, наполегливо обстоював думку про перевагу в розвитку особистості рідної мови. Доводив, що ранній білінгвізм викликає психічне роздвоєння в дитини, тому також розцінював його як шкідливе явище в шкільній освіті [8, 286 – 289]. Водночас Л. Булаховський та інші українські вчені радянської доби відзначали дискусійність тверджень О. Потебні щодо знання кількох мов та їхнього перешкоджання науковій абстракції [Там само].

Протилежні погляди стосовно двомовності мав І. Білодід: «двомовність на Україні – це той вид білінгвізму, при якому обидві мови, що знаходяться на високому рівні розвитку всіх своїх функціональних стилів, з однаковою широтою і рівною мірою використовуються народом» [5]. Позиція вченого, висвітлена в численних публікаціях, співвідносилась з офіційно прийнятим у СРСР курсом на утвердження в країні російської мови як рідної для неросійських народів.

З кінця 50-х років ХХ ст. (зокрема, з початком реформи освіти в 1958 р., що запроваджувала вільний вибір мови навчання, та постанови пленуму ЦК КП України «Завдання партійних організацій України щодо посилення масово-політичної роботи серед трудящих» від 22.05.1959 р.) в Україні починається утвердження українсько-російської двомовності, яка в контексті «творення нової історичної спільноти» означала повний перехід суспільства на російську мову спілкування. За таких обставин В. Сухомлинський, відстоюючи необхідність вивчення рідної (української) мови, писав: «Дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху» [15]. Педагог-новатор доводив, що вивчати інші мови дитина має тільки після пізнання багатства рідної мови: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонше її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова» [14, 201 – 202].

Паралельне вивчення двох мов (української й російської) на практиці часто призводило до змішування й спотворення елементів цих мов. Таке явище В. Сухомлинський оцінював вельми негативно, наголошував на його шкідливості: «Користування сумішшю з двох мов – це одно з найтривожніших явищ загально педагогічного характеру. Говорити такою скаліченою мовою – це все одно, що грати... на розстроєній скрипці. Все одно, що з дерева красуню різьбити... тупою щербатою сокирою. Скалічена мова – отупляє, оглуляє людину, зводить її мислення до примітива» [15]. Щоб запобігти цьому, педагог радив учителям приділяти багато уваги вихованню мовної культури учнів, яку трактував як «живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності» [15].

Отже, в українській науково-освітній традиції переважала думка, що рання двомовність, насамперед упроваджувана через заклади освіти, є небажаним явищем, оскільки вона негативно впливає на оволодіння рідною мовою, спричиняє хаотичне змішування елементів двох мов та гальмує процеси пізнання.

Не заперечуючи факту міжмовної взаємодії та не відкидаючи соціально-історичні й політичні причини виникнення двомовності, зазначимо, що реалії сучасного життя, зокрема розвиток глобального інформаційного й економічного простору, багатократне зростання міграційних потоків, трансформація соціально-демографічної ситуації в розвинених країнах, з одного боку, та новітні методи досліджень, з другого боку, зумовлюють переосмислення феномена рідної мови та явища білінгвізму.

Глобалізаційні процеси спричинили інтенсивний розвиток білінгвізму, характерними ознаками якого стали регулярне вживання двох і більше мов, розподіл їх за сферами спілкування та швидкий перехід з одного мовного коду на інший за потреби [1, 54]. Цілком закономірно, що в таких умовах оновлення пізнавально-інтерпретаційних моделей рідної мови і білінгвізму стає методологічно необхідним.

У новітніх дослідження рідна мова часто потрактована як «мова, засвоєна в дитинстві, навички використання якої в основному зберігаються і в дорослому віці» [2, 12]. Вчені підкреслюють, що рідною може бути більш ніж одна мова [Там само]. Водночас зауважують, що далеко не всі монолінгви володіють рідною мовою в усьому її різноманітті, а білінгвізм не означає досконале володіння двома мовами [1, 54]. Функціональна спеціалізація мов, показова для сучасної комунікації, не сприяє їх повноцінному вивченню із засвоєнням культурного і крос-культурного компонентів [Там само]. Використання в різних сферах спілкування (родина, професійна діяльність, соцмережі) індивідуально визначених мов означає актуалізацію обмеженої кількості (один – два) відповідних стильових різновиди тієї чи тієї мови. Отже, у таких випадках можемо констатувати стильову (функційну) редукцію мов.

Водночас психологи і лінгвісти, які вивчають явище білінгвізму в різних університетах світу, доводять когнітивні переваги двомовності та багатомовності і для дітей, і для людей старшого віку. Дослідження проводять не тільки способом анкетування чи тестування, а й застосовують інноваційні технології, зокрема нейроіміджинг, що дає змогу виявити структурні й функційні відмінності мозку монолінгва й білінгва.

Результати досліджень 2012 – 2015 рр. оприлюднені на сайті Американської академії мистецтв і наук, показують, що вивчення другої мови допомагає учням краще опанувати першу мову, легше засвоїти її найскладніші правила [19].

За даними вчених Йоркського університету, зокрема Е. Біалісток, формування грамотного письма на двох мовах залежить від систем письма – однакові, близькі чи істотно відрізняються системи. У разі відмінних систем письма на рівень грамотності впливає вид навчання мови. Дослідження англо-китайської двомовності показало, що володіння двома мовами не мало «допоміжного» ефекту у формуванні грамотності кожної, але й не перешкоджало навчанню. При однакових системах письма, але з різними літерами (англо-івритська, англо-російська) процес формування грамотності полегшувався, а у випадку англо-іспанської двомовності, де наявні дві алфавітні системи з однаковими літерами, навчання відбувалося найлегше [4].

Е. Біалісток та її колеги виявили в своїх дослідженнях численні переваги дітей-білінгвів, а також дорослих людей, які володіють двома мовами. Загалом учені дійшли висновку, що білінгви мають когнітивні переваги, вони більш сприйнятні до оволодіння знаннями, ніж монолінгви [20, 131 – 145]. Водночас дослідники наголошують, що білінгви не розумніші монолінгвів. Різниця між ними виявляється в специфічних процесах, пов'язаних із увагою та вибором. За спостереженнями вчених, білінгви, зокрема, мають кращу здатність виділяти важливу інформацію за наявності відволікальних чинників. [4].

У. Долешаль, професор Альпійсько-Адріатичного університету Клагенфурта, слушно підкреслює: «Головна перевага білінгвів – це їх сприйнятливості до знань як така. При цьому вивчити мову і володіти нею так само, як і та людина, для якої ця мова рідна, цілком

можливо. З іншого боку, важливо визначитися, що ми в принципі розуміємо під «володінням» мовою: здатність висловлюватися на прості теми чи вміння писати художні тексти стилістично правильними реченнями? Так чи інакше, але якщо є можливість з народження спілкуватися двома або більше мовами, нею потрібно неодмінно скористатись» [18]. Дослідниця акцентує увагу на рівні володіння мовою, що при широкому трактуванні білінгвізму зазвичай не враховують. Відповідно таке розуміння дає підстави відносити до білінгвів усіх людей, які володіють двома мовами, хоч і неоднаковою мірою, з різних причин та за різних обставин їх опанували. Проте кожен тип білінгвізму характеризується специфічними ознаками. Природні білінгви (двомовність яких сформувалася в середовищі носіїв різних мов) глибше відчують мову, ніж штучні, розуміють не тільки лексичне й граматичне значення слова, а й його конотацію.

К. Протасова з Гельсинського університету, автор книги «Багатомовність в дитячому віці» пояснює: «Якщо батьки дитини говорять різними мовами, то природно припустити, що дитина буде засвоювати одночасно дві мови. І як ми тепер бачимо з великої кількості досліджень, кожна з цих мов засвоюється так само, як і в дитини-монолінгва, тобто одномовної дитини, і ніяких таких принципових небезпек у двомовність немає.

Навпаки, велика кількість досліджень показує, що в людини, яка з дитинства звикла говорити двома мовами, формується особлива когнітивна здатність – вона може легше орієнтуватися в мінливій ситуації, швидше приймати рішення, у неї розвивається здатність до абстрактного мислення раніше, ніж у дітей, у яких тільки одна мова» [3]. Це твердження, що ґрунтується на результатах новітніх досліджень, цілком заперечує висловлювані ще в ХХ ст. погляди про шкідливий вплив білінгвізму на інтелектуальні здібності та психіку дитини. Абсолютно відмінним від раніше усталеної думки є також зауваження дослідниці, що діти змішують мови тільки тоді, коли їх змішують дорослі. Загалом діти звикають до різних способів опису дійсності та використовують слова в межах цих систем [3].

Природний дитячий білінгвізм, зокрема випадки, коли дитина в двомовній сім'ї говорить з кожним із батьків його/її рідною мовою, дає підстави вказувати на наявність двох рідних мов. У сучасному полікультурному середовищі визначення рідної мови важливе з огляду на потребу самоідентифікації людини та її належності до певної етнічної групи. Це не втрачає актуальності й у випадку наявності двох рідних мов, оскільки людина через мови може ототожнювати свій зв'язок з відповідними етносами.

Т. Ангеловська наголошує, що «спілкуватися з дітьми-білінгвами своєю рідною мовою – це той безцінний подарунок, який батьки можуть їм дати». Дослідниця застерігає: «Позбавляючи дитину можливості спілкуватися з вами вашою рідною мовою, ви перешкоджаєте її когнітивному розвитку. Жоден мовний курс потім не зможе компенсувати цей втрачений дар, який батькам не вартував ні копійки» [18].

Аналіз соціолінгвістичних праць останніх десятиліть засвідчує переосмислення в світовій науці явища двомовності, його впливу на когнітивні здібності людини та ролі в житті суспільства. І хоч учені традиційно розходяться в своїх оцінках, проте факт появи нової парадигми функціонування мов залишається незаперечним.

Поняття «рідна мова» у новітніх дослідженнях часто корелює з поняттями «перша мова», «успадкована (еритажна) мова» і не завжди є маркером національності особи. Термін «успадкована (еритажна) мова» стосується мови, переважно вживаної в сім'ї, проте не тотожний терміну «перша мова», оскільки успадкована мова може мати обмежене функціонування (наприклад, спілкування з бабусями, дідусями) і бути другою мовою.

Рідну мову характеризують як мінливе явище, залежне від суб'єктивних й об'єктивних чинників. Попри це, поняття «рідна мова» залишається актуальним у сучасній лінгвофілософії, соціолінгвістиці оскільки постулює, що конкретна мова ціннісна для певної особистості та народу. Рідна мова є одним із засобів збереження етнічної своєрідності спільноти та одним із важливих орієнтирів у пошуку етнічної і національної ідентичності індивіда в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башкова И.С., Овчинникова И.Г. Нейропсихологическая характеристика билингвизма. *Вопросы психолингвистики*. 2013. № 17. С. 53 – 69.
2. Беликов, В.И., Крысин, Л.П. Социоллингвистика. Москва : РГГУ, 2001. 315 с.
3. Билингвизм у детей. Протасова. – URL: <https://postnauka.ru/video/45963>
4. Билингвизм: преимущества владения языками. Биалисток Э. – URL: <https://postnauka.ru/faq/67660>
5. Білодід І. К. Вікіпедія – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Білодід_Іван_Костянтинович
6. Блумфилд Л. Язык / пер. с англ. Е. С. Кубряковой и В. П. Мурат. Москва : Прогресс. 1968. 608 с.
7. Брицин В. М. Двомовність. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2000. С. 122.
8. Булаховський Л. А. Питання двомовності в освітленні О. О. Потебні. *Вибрані праці*: у 5 т. Т. 1: Загальне мовознавство. – Київ : Наукова думка, 1975. С. 286 – 289.
9. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
10. Лісовий В. С. Двомовність. *Енциклопедія сучасної України*. – URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=23774
11. Потебня А.А. О национализме. Заметка по поводу статьи: Ueber Nationalitst, von Dr. Ludwig Rudiger, *Zeitschrift fcr V51 kerpsych. u, Sprachwiss. III B. 1865.* – URL: http://genhis.philol.msu.ru/article_158.shtml
12. Потебня А. А. Язык и народность. *Эстетика и поэтика*. Москва: Искусство, 1976. С. 253 – 285.
13. Сімович В. Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини. *Праці у двох томах. Т.1: Мовознавство*. Чернівці: Книги – XXI. С. 290 – 299.
14. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: в 5-ти томах. Т.3. Київ : Радянська школа, 1977. 670 с.
15. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. – URL: <https://margoviska.wixsite.com/syhomlun1/slovo-ridnoyi-movi>
16. Франко І. Двоязычність і дволичність – URL: <https://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1905/Dvojazychnist.html>
17. Хауген Э. Языковой контакт. *Новое в лингвистике*. 1972. Вып. 6. С. 61 – 80.
18. Хорошо ли быть билингвом У. Долешаль Т. Ангеловска – URL: <https://www.dw.com/ru/хорошо-ли-быть-билингвом/a-47615312>
19. American Academy of Arts and Sciences – URL: <https://www.amacad.org/publication/state-languages-us-statistical-portrait/section/10>
20. Bialystok Ellen; Sylvain Moreno; Nicola Hermanto. Linguistic and metalinguistic outcomes of intense immersion education: how bilingual? *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2011. №15 (2). P. 131 – 145.

REFERENCES

1. Bashkova I.S., Ovchinnikova I.G. Nejropsihologicheskaya harakteristika bilingvizma. *Voprosy psiholingvistiki*. 2013. № 17. S. 53 – 69.
2. Belikov, V.I., Krysin, L.P. Sociolingvistika. Moskva : RGGU, 2001. 315 s.
3. Bilingvizm u detej Protasova. – URL: <https://postnauka.ru/video/45963>
4. Bilingvizm: preimushchestva vladeniya yazykami. Bialistok E. – URL: <https://postnauka.ru/faq/67660>
5. Bilodid I. K. Vikipediia – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Bilodid_Ivan_Kostiantynovych
6. Blumfild L. Yazyk / per. s angl. E. S. Kubryakovej i V. P. Murat. Moskva : Progress. 1968. 608 s.
7. Brytsyn V. M. Dvovmnist. *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia imeni M. P. Bazhana, 2000. S. 122.
8. Bulakhovskiy L. A. Pytannia dvovmnosti v osvittleni O. O. Potebni. *Vybrani pratsi*: u 5 t. T. 1: Zahalne movoznavstvo. – Kyiv : Naukova dumka, 1975. S. 286 – 289.
9. Yermolenko S.Ya. Mova i ukrainoznavchyi svitohliad : monohrafiia. Kyiv: NDIU, 2007. 444 s.
10. Lisovyi V. S. Dvovmnist. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. – URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=23774
11. Potebnya A.A. O nacionalizme. Zаметка po povodu stat'i: Ueber Nationalitst, von Dr. Ludwig Rudiger, *Zeitschrift fcr V51 kerpsych. u, Sprachwiss. III B. 1865.* – URL: http://genhis.philol.msu.ru/article_158.shtml
12. Potebnya A. A. Yazyk i narodnost'. *Estetika i poetika*. Moskva: Iskusstvo, 1976. S. 253 – 285.
13. Simovych V. Ridna mova y intelektualnyi rozvii dytyny. *Pratsi u dvokh tomakh. T.1: Movoznavstvo*. Chernivtsi: Knyhy – KhKhI. S. 290 – 299.
14. Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam. *Vybrani tvory*: v 5-ty tomakh. T.3. Kyiv : Radianska shkola, 1977. 670 s.
15. Sukhomlynskyi V. O. Slovo ridnoi movy. – URL: <https://margoviska.wixsite.com/syhomlun1/slovo-ridnoyi-movi>
16. Franko I. Dvoiazychnist i dvolychnist – URL: <https://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1905/Dvojazychnist.html>
17. Haugen E. Yazykovej kontakt. *Novoe v lingvistike*. 1972. Vyp. 6. S. 61 – 80.

18. Horosho li byt' bilingvom U. Doleshal' T. Angelovska – URL: <https://www.dw.com/ru/horosho-li-byt'-bilingvom/a-47615312>
19. American Academy of Arts and Sciences – URL: <https://www.amacad.org/publication/state-languages-us-statistical-portrait/section/10>
20. Bialystok Ellen; Sylvain Moreno; Nicola Hermanto. Linguistic and metalinguistic outcomes of intense immersion education: how bilingual? *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2011. №15 (2). P. 131 – 145.

Kravets L.

NATIVE LANGUAGE AND BILINGUALISM

The concepts of «native language» and «bilingualism» are disclosed in the article.

Various approaches to the study of bilingualism are analyzed, the main contradictions in the interpretation of the concept itself, in the establishment of its differential features, in assessing the impact on human cognitive processes are revealed.

In the Ukrainian scientific and educational tradition, the prevailing opinion was that early bilingualism, primarily introduced through educational institutions, is an undesirable phenomenon, since it negatively affects the mastery of the native language, causes a chaotic mixture of the elements of the two languages and inhibits cognition.

The globalization processes have caused the intensive development of bilingualism, the characteristic features of which are the regular use of two or more languages, their distribution in the areas of communication and a quick transition from one language code to another, if necessary. In such conditions, it became necessary to update cognitive-interpretative models of the native language and bilingualism.

Modern psychologists and linguists studying the phenomenon of bilingualism at various universities in the world prove the cognitive advantages of natural bilingualism and multilingualism for both children and older people.

Natural bilingualism for children, in particular cases where a child in a bilingual family speaks each of his parents in his / her native language, gives grounds to indicate the presence of two native languages.

The definition of the native language in a modern multicultural environment remains important, given the need for self-identification of a person and his belonging to a particular ethnic group. This does not lose relevance in the case of two native languages, since a person can identify himself with the corresponding ethnic groups by language. The concept of “native language” remains relevant in modern linguophilosophy, since it postulates that a particular language is valuable for a particular person and ethnos.

Key words: language, native language, bilingualism, bilingual, social phenomenon, language code.

УДК 811.161.1'36-112(083.132) Ужєвич

Марчило Л. М.

ІМЕННИКОВА СЛОВОЗМІНА В РОЗМОВНИКУ ІВАНА УЖЄВИЧА «РОЗМОВА–БЄСЃДА» (НА ПРИКЛАДІ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ)

Статтю присвячено проблемі формування іменникової словозміни в українській мові. Проаналізовано флексії іменників жіночого роду, зафіксовані в тексті двомовного розмовника XVII ст. «Розмова–Бєсѣда» Івана Ужєвича. У більшості відмінкових форм іменників жіночого роду відбито східнослов'янські морфологічні риси. Форми іменників, представлені в пам'ятці, що пізніше зазнавали закономірних фонетичних змін або впливу аналогії, продовжують уживатися в сучасних літературних мовах (українській та білоруській), їхніх говорах. Проте в тексті рукопису представлено форми, які автор уживає під впливом західнослов'янських мов.

У розмовнику вжито форми іменників жіночого роду у давальному та місцевому відмінках однини з флексією -і (и) (як в українській літературній мові), з флексією -е (як у білоруській та польській мовах), форми орудного відмінка однини з флексією -ою /-єю (як в українській та білоруській мовах), форми кличного відмінка (як в українській та польській мовах), форми іменників колишніх *-jā-основ з диспалаталізованим кінцевим приголосним основи [ц'] (як у білоруській та польській мовах), форма давального відмінка множини з флексією -омъ (як у польській мові). Флексії, які стали нормативними в літературних мовах (українській, білоруській чи польській), переважно представлені в іменниковій словозміні в діалектному мовленні цих мов. Система відмінкових форм іменників в розмовнику засвідчує складні процеси, пов'язані з формалізацією та усталенням літературних норм вживання граматичних форм у слов'янських мовах.

Ключові слова: Іван Ужєвич, розмовник, іменник, флексія, українська мова, білоруська мова, польська мова, церковнослов'янська мова.